

ІЗ СПОГАДІВ ПРО М.М.АМОСОВА Тимур Олександрович Золоєв

Радянський і український режисер, сценарист, актор кіно. Заслужений діяч мистецтв України. "З академіком Миколою Амосовим Тимур Золоєв провів кілька тижнів в його хірургічній клініці. В результаті народився фільм "Микола Амосов", який став класикою науково-популярного кінематографа. Його фільми залучали глядача, втомленого від бутафорного соціалістичного реалізму. У них була справжня сила духу, безпафосний героїзм, тонка спостережливість. Не дивно, що вони перемагали на найбільших міжнародних фестивалях, на які самого Тимура Золоєва не надсилали, так як він за радянської влади був "невиїзним". (А. Рожен)

Тимура Олександровича і Миколу Михайловича пов'язували багаторічні дружні стосунки. Спогади публікуються за виданням: Т.О.Золоєв. Іллюзія.- Вінниця.: Глобус-прес, 2005.

У 1969 році, навесні з'явилася можливість зняти фільм про Миколу Михайловича Амосова. Слава його як хірурга, філософа, письменника, біокібернетика була в самому розквіті.

Його лекції про здоров'я збирали величезні аудиторії в усіх великих містах Союзу, його статті в журналах, газетах, його книги змітали з прилавків. У галузі культури, науки, філософії він був, мабуть, найпопулярнішим. Ідея зробити про нього фільм була не нова. За рік з невеликим до описуваних подій був навіть написаний сценарій повнометражного фільму сценаристом Михайлом Вепренським.

Режисер (називати його прізвище я не хочу — це був хороший професіонал), Михайло Вепренський і головний редактор студії Загданський зустрілися з Амосовим. Не знаю в деталях, що сталося на цій зустрічі, але в результаті Амосов жорстко і рішуче відмовився зніматися.

Режисер був збентежений. Загданський був страшно злий і ображений, всі шишки впали на Михайла. Сценарій був забракований, Михайла змусили повернути гонорар, він був зганьблений, знаходився в повному відчаї. Я вже зняв кілька картин, в тому числі і "Шахтарський характер", з успіхом пройшов на екранах і на телебаченні, і Михайло Вепренський неодноразово говорив мені про те, як він мріє, щоб я зняв фільм про Амосова.

До цього часу ми зблизилися з Михайлом, були в кількох відрядженнях на фестивалях, зустрічах. Він подобався мені. Був він трохи старший за мене. Славна людина, освічений і хороший сценарист. Багато в чому наші смаки збігалися. Він любив, як і я, славно випити і поїсти, поговорити про проблеми, які нас хвилювали, особливо про кіно. Ми стали друзями.

Я розумів, як він був засмучений, що фільм про Амосова не відбувся, і не тільки тому, що схилився перед Амосовим і любив його, а й тією обставиною, що сценарій його був забракований, а сам він цим був принижений.

Я відверто сказав йому, що бачу тільки один шлях — нашу з Михайлом особисту зустріч з Амосовим, бо розумів, що всі обхідні варіанти не годяться. Я інстинктивно відчував, що з Амосовим не можна лукавити і шукати шляхи виходу

на нього через будь кого. На що я розраховував? Погодившись на зустріч, він вже давав нам якийсь шанс домовитися. Михайло зі мною погодився. Я займався своїми справами. Минуло ще кілька місяців, раптом одного разу мені зателефонував Михайло і схвильовано повідомив, що Амосов нас чекає у себе вдома о восьмій годині вечора.

Це був хороший знак. Вдома — значить, неофіційно. Очевидно, буде розмова, при якій його ніщо не буде відволікати, тобто атмосфера сприятлива. Михайло примчав до мене. Я відразу спробував його заспокоїти, а головне — відволікти від думки про зустріч.

— Слухай мене уважно, Михайло! Уяви, що ми все вирішимо з Амосовим, але ж ще є студія і є противник цієї ідеї — Загданський. Значить, ми повинні вирішити спочатку це з Остахновичем.

— Боже, я про це не подумав, — простогнав Михайло.

Я набрав номер телефону Остахновича і попросив нас прийняти на кілька хвилин. Борис Петрович відразу зрозумів - сталося щось незвичайне і коротко відповів, що чекає нас. Коли ми з'явилися, він першим ділом налив нам по чарці коньяку, і коли я побачив, як одним ковтком Михайло махнув чарку, зрозумів, що він на межі нервового зриву. Після цього я спокійно все розповів Борису, як давно ми до цього готувалися і ось нарешті Амосов призначив нам зустріч, і закінчив:

— Борисе, якщо Амосов скаже "так", ми можемо відразу почати зйомки?

Борис майже не роздумував, хоча і розумів, що в зверстаній план вставити повнометражну картину - ой яка проблема.

— Так, - відповів Борис. — Тільки ви ж мені зателефонуйте про результат розмови.

Ми його запевнили, що передзвонимо і пішли. До зустрічі залишалася ще година з невеликим. Михайло жив поруч з Амосовим, в 50 метрах.

— Тимур, — благально сказав він, — я дуже хвилююся, давай вип'ємо трошки віскі.

Ми випили по склянці віскі з льодом. Я бачив, що Михайло потроху заспокоюється. Рівно о 20.00 ми подзвонили в двері. Відкрила Лідія Василівна, дружина Амосова. З Михайлом вони були знайомі. Вона посміхнулася і сказала, що Амосов телефонував, він затримується, але о 21.00 буде. Повернувшись до Михайла, ми допили пляшку віскі, і Михайло остаточно заспокоївся.

* * *

О 9 вечора відкрив сам Амосов.

— Проходьте, - привітно сказав він, непомітно розглядаючи мене.

Ми пройшли, намагаючись не дихати в його сторону, і біля столу в кабінеті намагалися сісти подалі.

Хочете послухати останні записи Галича?

— Так, звичайно, — дружно і радісно погодилися ми.

— Не відмовтеся від віскі? — запитав Амосов.

— Ні, звичайно, — і швидко зробили по доброму ковтку.

Ми трохи розслабилися, почалася світська розмова, і раптом, хвилин через 20, Амосов несподівано промовив:

— Михайло, адже ви прийшли не Галича слухати і не віскі пити, поговоримо

про справу.

— Миколо Михайловичу, ми хотіли б зняти про Вас фільм.

— Навіщо? - заперечив він. — Мені ця слава не потрібна.

Довелося давати пояснення.

Дуже стисло, намагаючись говорити коротко, я сказав, що він викликає загальний інтерес як хірург і письменник, а його ідеї про здоров'я і методику його збереження і розвитку надзвичайно популярні, їх необхідно донести до широкої аудиторії, кращого засобу для досягнення цієї мети, ніж кіно, бути не може. Зрозуміло, якщо вдасться зробити хорошу картину.

— Це хороший аргумент, — сказав він. — Ви маєте рацію, кіно дивляться мільйони людей. — І раптом запитав мене: — Ну, а як ви думаєте, кіно вийде?

Я розумів, що від моєї відповіді багато що залежить. Хотілося говорити відверто, та й віскі зробило своє:

— Миколо Михайловичу, а ви, коли йдете на операцію, точно знаєте, як вона закінчиться? — з викликом запитав я.

Микола Михайлович завмер. Моя відповідь для нього була несподіваною. Боковим зором я побачив, що Михайло зараз впаде в непритомність, і раптом Амосов голосно розсміявся.

— Так... здається, я задав не надто розумне питання, — сміючись, сказав він.

Напруга спала, я зрозумів, що моя відвертість йому сподобалася, та й що ще я міг відповісти.

Втім, потрібно було остаточно все прояснити, і я сказав кілька фраз про те, що ми, схиляючись перед ним як вченим, хірургом, біокібернетики, разом з тим вважаємо, що нас зближує та обставина, що він письменник і достатньо знає кіно (а до цього часу вже був поставлений фільм Іллі Авербаха "Ступінь ризику" по книзі Амосова). І тому я готовий показати йому два моїх останніх фільми. Думаю, що це дозволить йому прийняти остаточне рішення.

— Ну що ж, розумно, — відповів він.

— Коли ви зможете приїхати подивитися фільми?

— Завтра, — була відповідь. — О 6 годині, якщо можна.

Михайло радів як дитина. І раптом я з тривогою подумав, що він дуже вірить в мене. Тому для нього головне було отримати згоду Миколи Михайловича, він не сумнівався, що фільм вийде хорошим, а можливо, і чудовим. Головне зроблено: отримано дозвіл.

У мене ж було зовсім протилежне відчуття. Я зрозумів, що Амосов дає згоду на зйомки фільму, але що потім?! Мене вже краляли сумніви і страхи, я точно знав - в разі провалу з цим фільмом моє майбутнє під питанням. З Остахновичем ми домовилися, що після перегляду він буде чекати нас.

Вранці я зайшов до Загданського і все йому розповів. Він помовчав, потім з кривою усмішкою сказав:

— Це була наречена, яку я любив, але розлюбив. Але якщо директор вважає, що фільм потрібен, йому видніше. — Він знизав плечима.

Рівно о шостій годині приїхав Амосов. Був суворий, діловитий. Відразу пройшли в зал. Показав я "гімнастів" і "Шахтарський характер". Дивився уважно, після перегляду сказав коротко:

— Дуже гідно.

Я запросив його до Остахновича. Борис сердечно його вітав, запропонував каву, коньяк. Крім нас був ще Аліков Юра - заст. головного редактора. Загданський не прийшов. Була невимушена бесіда. Амосову було цікаво, це був новий для нього світ, нові люди, і вони йому явно подобалися.

Скориставшись паузою, я запитав:

— Ну що, Миколо Михайловичу, будемо знімати фільм?

— Ну звичайно, загнали мене в кут, — невдоволено сказав він і додав:

— Давайте спробуємо!

* * *

На наступний день, на ранковій п'ятихвилинці, Амосов представив мене всім і сказав, у властивій йому манері:

— Тимурі Олександровичу дозволено знімати в нашому Інституті все, що він вважатиме за потрібне. Прошу всіх йому допомагати.

Ми почали знімати... Поставили в кабінеті дві синхронні камери і методом кіноспостереження знімали все, що нам здавалося цікавим.

Камерами я керував дуже просто, на столі переді мною лежала запальничка. Якщо я брав її в праву руку — знімала права камера, якщо в ліву руку — включалася камера зліва, якщо ж я затискав запальничку в долонях — знімали обидві камери.

У перший день, коли Амосов побачив дві великі громіздкі камери, він запитав Марата Радовського, другого оператора, вказуючи на камеру:

— Це що?

— Камера для синхронних зйомок, — відповів Марат.

— А я думав це зварювальний апарат, — посміхнувся Амосов.

Звукооператором був чудовий Ігор Погон. Він ще до зйомок встановив всюди, де було можливо, мікрофони: в настільній лампі, в перекидному календарі, в письмовому приладі... В результаті кожне слово було записано на хорошому рівні.

На третій день відбулася подія, що поклала початок фільму.

Після операції Микола Михайлович сів за стіл і почав розбирати пошту. Якесь відчуття всередині мене підштовхнуло, і я взяв запальничку в обидві руки. Запрацювали безшумно обидві камери.

Пройшла хвилина, потім дві, три, я чув, як напружено сопуть два моїх оператора - летить дорогоцінна плівка і нічого не відбувається... Ще хвилина, і раптом Амосов починає заразливо сміятися і, звертаючись до мене, каже:

— Добре сказав Скворода: "Душа є те, що робить людину — людиною, траву — травою, а дерево — деревом. Без неї трава — сіно, дерево — дрова, а людина — труп". — І помовчавши, додав: — Це мені хвора написала листа, жінка одна.

Я був щасливий: я зрозумів, що ми зняли фінал.

Фільму дали зелену вулицю, дві камери, багато плівки (один до дванадцяти) найвищий коефіцієнт. А головне, величезне щастя - фільм знімався в чорно-білому варіанті.

Несподівано, через тиждень вибухнув скандал. Мене викликав Остахнович і

запитав, хто головний оператор?

— Солонін, — відповів я.

— Ти що, з глузду з'їхав, на студії десяток операторів вищої категорії, а фільм "Амосов" знімає асистент оператора! Негайно замінити.

— Борисе Петровичу, постривай, навіщо ж так з плеча? Давай подивимося матеріал і вирішимо. Я допускаю, що ти маєш рацію, але можливо, матеріал тебе переконає?

Я не хотів пояснювати директору, що мій вибір був не випадковий. Вітя Солонін кілька років працював асистентом у мого друга, одного з кращих операторів України Фелікса Гілевича, у нього була чудова інтуїція і хороша школа, а головне — він позбавлений всякого страху, властивого великому майстру. Страху помилитися і зняти брак. Віктор, по суті, і знімав на межі браку і приголомшливого зображення. Він зняв портрети Амосова, які увійшли в історію радянського документального кіно, по цьому фільму вчать операторської майстерності у ВДІКу.

Подивившись матеріал, Остахнович сказав:

— Добре, нехай знімає!

* * *

Ми зблизилися з Амосовим. У вільні хвилини говорили з ним, як він любив повторювати "за життя". Власне, більше говорив він, а я намагався не пропустити жодного слова. Зйомки мені доставляли величезне задоволення. Кожен раз мене Амосов вражав своїм умінням цілком відволіктися від камери, немов її не було, але я бачив, що він весь час її відчуває, а іноді злегка іронічно підіграє нам.

Його дуже цікаво було знімати до операції, коли він повністю йшов в себе; потім під час операції, коли він цілком занурювався в цю атмосферу гри зі смертю, де кожен жест був вивірений до мікрона, бо один невірний рух — смерть. І коли раптом він на мить дозволяв собі розслабитися, то віртуозно матюкався, люто дивлячись на асистентів, потім знову ставав зосередженим і точними рухами продовжуючи оперувати.

Одна камера була поставлена так, що ми не бачили відкриту рану, але бачили все, що відбувалося над нею: як наколювалась латка і вже обколота безліччю ниток опускалася на потрібне місце, а затиск, точно дзвін, повторював удари серця. І ми відчували, що ось на наших очах відбувається велике таїнство зцілення, і ще довго після операції тремтіло щось всередині, почуття захоплення переповнювало мене, та й не мене одного.

Після операції він був розслабленим, але напруга не залишала, він весь ще був там, біля хворого. Саме в один з таких днів ми зняли бесіду, яка внутрішніми монологами увійшла в картину і вразила глядачів правдою і трагізмом.

Якось на самому початку зйомок моя колишня дружина Наташа поїхала з нашим сином Сашком на Азовське море. Там відпочивали наші друзі і добре їх прийняли. У Саші була погана носоглотка, і після другої операції на аденоїдах лікарі порадили не мучити дитину, а відправити на море. Мікроклімат Азовського моря благотворно діяв на носоглотку. Поїхали вони на два місяці. Я жив один.

В цей час я вже починав паралельно працювати над сценарієм художнього фільму, який збирався ставити в Одесі. Отримав я, пам'ятається, за сценарій

пристойні гроші, і одного разу в суботу поїхали ми з Віктором Солоніним по магазинах, накупили безліч чудових коньяків, благо цього добра було багато.

Зателефонував Амосову, він приїхав в гості. Коли я показав йому бар і запропонував вибрати коньяк, він сказав здивовано:

— Я не тільки не пив їх, але і не бачив так багато.

Ми часто зустрічалися у мене. Я познайомив Амосова зі своїми друзями — Льонею і Світланою Рабиновичами. Вони прекрасно співали і грали на гітарі. І дуже скоро Микола Михайлович полюбив їх і часто просив заспівати що-небудь улюблене. Він абсолютно розслаблявся в такі дні і був дивно приємним співрозмовником. Одного разу я приготував телячу вирізку за своїм рецептом, на сухій сковорідці. З'ївши неабиякий шматок, Микола Михайлович запитав:

— А ще даси? — і з задоволенням з'їв другий шматок. — Ніколи нічого подібного не їв, — говорив він.

А потім, коли після закінчення фільму ми продовжували товаришувати, він приходив з Лідією Василівною і вона мені тихенько говорила:

— Тимурчик, ви частіше запрошуйте нас до себе. Коля, коли поїсть у вас м'ясо, потім такий добрий.

* * *

Зйомки підійшли до кінця, і я сів за монтаж. Матеріалу було багато. Я дивився весь матеріал багато разів, і лише після цього, зробивши перерву на два-три дні, сів за монтаж. Таня Штефанова — мій милий монтажер, працювала блискуче, вона чудово знала весь матеріал і робота йшла дуже швидко. Незабаром, буквально через 8-9 днів німий варіант фільму був готовий.

Робота з композитором Мирославом Скориком зайняла лише кілька днів і звелася до двох фрагментів чудовою пронизливою музики. На фінал фільму ми поклали класичну мелодію. Розповім тільки про фінал, переказувати фільм безглуздо.

Останньою хворою, яку ми відстежували протягом фільму, була дівчинка років дванадцяти — Люда Косолапова. Я вже знав, що у дітей з різною патологією серця очі зазвичай стають не по-дитячому серйозними. У них відчувається недитяче страждання. Після операції відбувається дивне: погляд поступово знову стає дитячим. У фіналі фільму ми це передали з кожним кадром, Люда Косолапова все більше стає дитиною, а в останньому кадрі вона дивиться з екрану величезними бешкетними очима і посміхається.

Я зателефонував Амосову і сказав, що готовий показати картину. На самому початку роботи ми домовилися, що я не буду здавати фільм, не показавши його йому.

— О Господи, іншого дня, не було? — чужим голосом сказав він.

— Щось трапилось? — оторопів я.

— Ну, що може трапитися у хірурга? Хвора померла на столі, — змученим голосом сказав він.

— Може, перенесемо перегляд?

— Та що з того, у вас теж є якісь терміни...

— Ви заїдете обідати? — запитав його я.

— Та який, до біса, обід! — вибухнув він.

— Тимур, ну що ти мене мучиш? Що, у мене машини немає, чи що? Зараз приїду.

Він кинув трубку.

— Світлано, - звернувся я до асистента, чудової дівчини і вірного друга. - Коньяк і хороші бутерброди, і всього побільше.

Він приїхав нервовий, нещасний, сів у велике крісло в залі для перегляду і зник в ньому.

— Дайте мені папір і олівець. Я ж не знаю, що ви там назімали, - вороже промовив він і затих.

П'ятнадцять хвилин механіки не могли зарядити плівку, вірніше дві плівки - зображення і звук. Я боявся, що Амосов вибухне і поїде. Нарешті фільм почався. Десь на 15-й хвилині або пізніше, в Ленінграді на публічній лекції його запитують:

— Миколо Михайловичу, які продукти вам дозволяють підтримувати таку гарну форму?

— Ікра, товариші, тільки ікра, — під сміх залу відповідає він.

Раптом Амосов виглянув на мене зі свого крісла і сказав:

— Який я дотепний!

У мене на серці трохи відлягло, і Михайло теж пожвавився. Був ще момент, коли на лекції його запитали:

— Миколо Михайловичу, кажуть, у вас багато ворогів?

— Та які це вороги! — недбало відмахнувся він під регіт і оплески залу.

Закінчилася картина, папір і олівці валялися під столом. Я встав так, щоб бачити Амосова. І раптом зловив себе на тому, що переді мною сидить зовсім інша людина: серйозний, але щасливий, очі його світилися.

— Ти знаєш, недобре так говорити про фільм, в якому сам знімався, але, по-моєму, це чудовий твір. — І майже без паузи запитав: — Випити даси чого-небудь?

Думаю, що в цей момент я зрозумів, що таке щастя, повне, без будь-яких застережень.

Ми сиділи за столом, заставленому закусками, пили коньяк, і Амосов із задоволенням згадував один епізод за іншим. Він весь світився. Він був щасливий.

Я подумав: яка це приголомшлива властивість - ось так перемикається від повного відчаю до величезної радості. Він все забув: хвору, яка померла, операцію, інститут, він був тут з нами, він нас любив і разом з нами радів картині.

Не хочу і не буду багато писати про те, як фільм демонструвався - це втомлює і не цікаво. Залишилося тільки в пам'яті кілька епізодів, які найдорожчі та пам'ятні. Через рік після здачі фільму, я отримав великий лист від журналіста, який живе в Свердловську. Він писав про те, що головне в житті його і його дружини - це дочка. Вони її шалено люблять, і дівчинка хотіла бути лікарем, вступила до медінституту, але після півроку навчання розчарувалася в медицині і забрала документи з інституту. Він писав, що цей день був одним з найважчих в його житті. Бажаючи заспокоїти доньку, втішити її, він відправився з нею в кінотеатр, і треба ж, щоб вони зовсім випадково потрапили на фільм "Микола Амосов". На наступний день дівчинка віднесла в інститут свої документи. "І тепер, - пише він, - підійшла друга сесія, дочка блискуче здала її, а головне - вона знову переконана, що найкраща і гуманна професія - лікар. Можете уявити, як ми Вам вдячні за те,

що Ви повернули нам дочку. Амосов і Ви - дві улюблених в нашому домі людини".

У мене, правда, до цих пір великі сумніви в однаковій цінності Амосова і моєї персони, але їх омани мені були приємні.

* * *

У Москві в Будинку кіно була прем'єра "Гімнастка", потім "Шахтарського характеру" і ось тепер призначена прем'єра моєї третьої картини. Всі мої друзі зібралися на прем'єру. У їх числі були і Петро Тодоровський, Марлен Хуцієв і Зіновій Гердт. Вони дивилися картину раніше на Пленумі Спілки кінематографістів з критики. Про це доведеться сказати кілька слів.

Після здачі фільму Державному комітету по кіно мене всіляко обласкали і відразу в декількох газетах і журналах вийшли однозначно хвалебні статті. Це були статті в "Комсомолці", "Літературній газеті", в журналі "Мистецтво кіно" і так далі. Але картина на екран не вийшла і по телебаченню показана не була.

І ось, майже через рік, відбувся Пленум, на якому були і партійні секретарі, і наш міністр Єрмаш, що був тоді заступником секретаря ЦК по кіно Шауро. Фільм показали на Пленумі. Пленум ухвалив фільм захоплено, буквально через два дні фільм був показаний по телебаченню і вийшов в прокат. Які таємні пружини були приведені в дію і ким, сказати важко. Але можна припускати, що зав. відділом ЦК партії Шауро і Єрмаш після блискучого прийому фільму на Пленумі дали йому "зелену" вулицю.

Отже, я повертаюся до прем'єри. Відзначили її чудово, був товариш Амосова - Юлій Березов (він знімався у фільмі), Ірина Курдіна і чоловік її, Сергій, мій близький друг, дружини наших друзів.

У розпал тосту Марлена до мене нахилився Амосов і прошепотів:

— Добре говорить, але мало нової інформації.

Але незабаром повернувся з театру Зіновій Гердт, який відлучався на свій вихід і знову зайнявши місце за столом, блискуче грав роль тамади, підкоривши всіх яскравим гумором і феєрверком жартів. Це був один з кращих вечорів в моєму житті.

І останнє, з приводу фільму "Микола Амосов". Якось мене викликав Остахнович і просив терміново виїхати до Москви. Сказав, що телефонували з Держкіно, але, мабуть, на прохання зверху, щоб я терміново привіз картину до Москви. Того ж вечора я приїхав до поїзда, в купе СВ мене вже чекав квиток і лежав фільм.

— Вас зустрічатимуть, — лаконічно повідомив адміністратор.

У Москві я був дійсно зустрінутий якимсь дуже ввічливим товаришем в окулярах, який відвіз мене в готель. Готель виявився дуже затишним і зручним. Мій зустрічаючий відвів мене на сніданок до ресторану, там же в готелі, і сказав, що пообідати я зможу тут же в будь-який час, з 2 до 5, а в 6 вечора він за мною заїде.

До цього часу я абсолютно вільний?

— Так, — він повернувся. — Будь ласка, ні за що платити не потрібно, все вже сплачено, — і він зник остаточно.

"Мабуть, в країні розвиненого соціалізму я потрапив в той невеличкий куточок, який називається комунізмом", — подумав я.

Я якось провів час до 6 вечора, а потім ми з моїм знайомим (він виявився всього-на-всього доктором фізичних наук, це я з'ясував за розкішною вечерею в ресторані) приїхали в установу, іменовану Інститутом Курчатова. Пройшовши декількома коридорами, двері яких ненав'язливо охоронялися хлопцями в дивно схожих костюмах, ми опинилися у великій, суворій і вельми солідній залі, для перегляду місць на 500, в центрі якої розташувалися 14-15 чоловіків поважної зовнішності. Ми підійшли до цієї групи, мій супутник мене представив, після чого відвів в кінець залу і посадив за пульт прямого зв'язку з кіномеханіком. Негайно пролунало запитання.

— Дозвольте починати?

— Починайте, — пригнічено дозволив я.

Апаратура, треба сказати, навряд чи була гірша за ту, що в Держкіно, але природно, майже не зношеною, тому звук і зображення були відмінними.

Я зловив себе на тому, що сам із задоволенням дивлюся картину в настільки ідеальних умовах. Після закінчення картини мене запросили пройти в зал і приєднатися до сидячих. Чесно кажучи, вже трохи розпещений увагою великих залів, я був трохи роздратований тим, що доводиться спілкуватися з такою мізерною групою людей, але вже через півгодини я про все забув, зачарований увагою і невідомим інтересом цих людей до моєї персони. Вони не просто цікавилися фільмом "Чому я задумав так?", "Чому мені прийшло в голову знімати операцію саме з цієї точки?", "Чи розумію я, наскільки емоційно вірно вибудована картина, якщо вона так хвилює?", "Як я до цього зумів додуматися?", "А розкажіть докладніше про Миколу Михайловича!" І знову питання, питання.

Близько півтори години я провів з ними на той час, коли вони всі встали і по черзі стискаючи мені руку, лагідно з посмішкою дивлячись мені в очі. Я вже любив їх так, ніби знав багато років.

— Їм не можна ні з ким спілкуватися, у них точно окреслене коло людей, з якими спілкування необхідно. Вони працюють над надсекретними проектами. В іншому — такі ж живі люди, ви для них немов ковток свіжого повітря, не цілком зрозумілий, але неймовірно цікава людина, тому вони так цікавилися, — пояснив мені мій фізик.

Чи потрібно було мені у відповідь пояснювати, що вони так само цікаві були мені?

* * *

Одного разу, знімаючи трьохсерійну картину "Де ти був, Одиссею", я вирішив показати моїм акторам картину про Амосова. Знімалися у мене чудові актори і серед них Анатолій Ромашин і Донатас Баніоніс. Після перегляду Ромашин в повному захваті від фільму наговорив мені купу компліментів і, зокрема, відверто сказав:

— Те, що ми з тобою робимо в ігровому кіно, не варто одного кадру з "Миколи Амосова".

Я змушений був з ним погодитися. Донатас мовчки пішов. Я не став його розпитувати, але через два дні в одній із перерв він раптом сам заговорив про фільм. Я зрозумів з розмови, що фільм справив на нього сильне враження, коли він раптом сказав:

— Ти знаєш, адже ніякий актор, навіть геній, не зміг би так зіграти особистість Амосова. Це неможливо!

Минув час, за попередньою домовленістю Донатас поїхав — йому необхідно було їхати в Москву на сесію Верховної Ради. Приїхавши, він розповів:

— Уявляєш, сідаю в залі засідань, і бачу поруч зі мною сидить Амосов. Я набрався нахабства і кажу йому: "Микола Михайлович, я такий-то, такий-то, а у нас з вами є спільний друг Тимур Золоєв". Він зрадив, після засідання ми пішли в готель "Росія" разом. Вранці я спустився вниз купити газети і в одному з іноземних журналів була квітка, в кожній пелюстці якої був портрет. Шість чи сім пелюсток з написом: "Найзнаменитіші люди Радянського Союзу", а серед портретів — мій портрет і Амосова. Я купив кілька журналів і зателефонував Амосову, зайшов до нього і попросив підписати мені журнал. Він підписав і попросив йому теж дати автограф. Звичайно, я був щасливий і сказав йому про це. По-моєму, йому було приємно...

...В цей період ми з Амосовим вирішили писати сценарій за рукописом, написаним ним про війну і присвяченому будням польового госпіталю. Амосов віддав мені екземпляр рукопису в шістсот з гаком сторінок, і коли я прочитав його, я був вражений жорстокою правдою, викладеною в рукописі. День у день описувався зворотній бік війни - ніякого героїзму, тільки страждання і велике терпіння солдата, здатного витримати будь-які муки гідно.

Сама по собі це була величезна за обсягом робота: з рукопису майже в 700 сторінок написати сценарій на сім-десять-вісімдесят сторінок, виокремивши з рукопису найцікавіше, не втративши при цьому аромату документальної розповіді і зберігши при цьому масу цікавих епізодів. Більше року я писав і переписував сценарій, кожен варіант віддавав на суд Миколі Михайловичу і знову, отримавши його зауваження, занурювався в роботу.

Чому я за це взявся? Одного разу я подумав: що далі? І уявив собі низку середніх фільмів, які нічого не дають ні мені, ні глядачеві. І тоді прийшло рішення поставити все на сценарій за повістю Амосова. Одного разу він вже приніс мені удачу, може, пощастить ще раз.

* * *

Це співпало ще з однією обставиною, чисто особистого порядку. Врешті-решт мені набридли мої нескінченні романи і я захопився (в 45 років) двадцятирічною дівчиною, яка вступила до студії реkvізитором в одну з картин. Незабаром ми стали з нею зустрічатися, але так, щоб ніхто на студії про це не знав. Зазвичай я виїжджав зі студії і чекав Раю, так звали дівчину, в машині, а потім ми кудись їхали. Через якийсь час ми вже не приховували наших відносин, а незабаром мені довелося просити Збандута, з яким я був у дружніх стосунках, перевести Раю в іншу групу — в її групі директриса страшно Раю не злюбила і не дуже це приховувала. Збандут взяв її до себе референтом.

Вже через три місяці він зізнався мені:

— Ти знаєш, не уявляю тепер, як я без неї працював...

І дійсно, Рая - акуратна, уважна, навела порядок в паперах Збандута. Вона готувала всі наради при директорі, заздалегідь попереджаючи начальників цехів і відділів про можливі виробничі бурі і катастрофи, за що вони платили їй вірною

любов'ю. Словом, я вже спокійно жив, знаючи, що ніхто її не образить і не зачепить. Разом з тим я розумів, що при величезній різниці у віці в двадцять п'ять років одружитися — це теж верх легковажності. Я був в легкій розгубленості. Все вирішилося само собою.

Одного разу в Одесу з лекціями приїхав Микола Михайлович Амосов. Ми поїхали за ним до готелю і привезли до нас. Рая приготувала обід, вони з Миколою Михайловичем випили трохи і розвеселилися, було видно, що вони сподобалися один одному. Саме тоді я згадав фразу Раї, сказану нею, коли ми були вже дуже близькі.

— Ти знаєш, коли ми з мамою дивилися в кінотеатрі картину "Микола Амосов", я і в фантастичному сні не могла уявити, що колись ми будемо разом.

По дорозі в готель Амосов був задумливий і раптом сказав:

— Ти знаєш, по-моєму, Рая — чудова дівчинка, ти подумай, мені здається, вона тебе любить. Не прогав свій шанс.

Попрощалися ми пізно ввечері в аеропорту. Амосов полетів зачарований Раєю остаточно. Пройшло багато років. Микола Михайлович незмінно був прив'язаний до Раї і був дуже радий, коли ми одружилися і у нас народилася дочка.

* * *

...Після фільму "Микола Амосов" я повинен був, я не міг не зробити щонебудь таке ж значне або ще на сходинку вище.

Тепер, розмірковуючи тверезо, я розумію, що це було немислимо в той час. "Микола Амосов" — було яскраве явище в кінематографії і в силу видатної особистості Амосова, що була тоді на вершині своєї слави. Це була видатна операторська робота, яка оголила найприхованіші риси Амосова. Його портрети не можуть не дивувати глибиною і вражаючим проникненням в саму суть великого хірурга і філософа. І все це зняв оператор, ще не будучи оператором, зняв, рухаючись якимось надприродним чуттям художника. Ім'я його — Віктор Солонін, який так рано пішов з життя...

...Амосов, з яким я постійно підтримував стосунки, був в роздумах — його запрошували неодмінно балотуватися до Верховної Ради СРСР, але мені здається, що у нього вже тоді були якісь сумніви в доброякісності прийдешніх змін. Але, врешті-решт, його вмовили і він став готуватися до виборів...

...Мені довелося зробити в своїй "Кіновідеостудії" ще одну картину про Амосова. Назвав я її "Двадцять років потому", бо вона знімалася рівно через двадцять років після "Миколи Амосова". З приводу назви Амосов часто жартував:

— Даремно ти так назвав картину. Ось у Дюма нічого путнього не вийшло з однойменної книжки.

Переживав по-справжньому, як вийде картина. Чому я зважився зняти про Амосова фільм? Змінилися обставини, різко змінилося життя, і він не тільки не відстав від нього, але йшов, швидше випереджаючи час і точно знаючи, що буде далі, а отже і фільм повинен бути на рівні найсучасніших ідей. Розуміючи, що, втративши в новизні та оригінальності теми, інформаційно я зроблю цікаву картину.

Він до цього часу вже став депутатом Верховної Ради СРСР і був, як і всі, захоплений перебудовою, але набагато раніше багатьох все зрозумів. Одного разу,

повернувшись з Москви з сесії Верховної Ради, сказав мені з подивом:

— Ти уявляєш, Горбачов вірить в соціалізм.

...Картина вийшла, хоча, звичайно, в ній не було, як в першій картині, елемента приголомшливого відкриття, чогось абсолютно нового, нової ідеї і нової людини.

Сталося так (у мене це часто бувало в житті), що в день закінчення зйомок Амосов вирішив сказати про те, що він йде з хірургії. Мене він, на щастя, попередив за тиждень, але більше про це ніхто не знав. Це сталося на п'ятихвилиниці.

Він пояснив, чому йде:

— Колись мені переказав Симонов, ми з ним були трохи знайомі, — з сумом сказав Амосов, — слова письменника Хемінгуея: "Так як я хочу жити, — я вже не можу, а так, як можу, — не хочу".

Це був дуже сумний фінал фільму. Сумним він був і в житті, коли чоловіки, суворі хірурги, які пройшли все, плакали, як діти, а про жінок і писати не буду. Тільки тоді всі зрозуміли, ким був Амосов для Інституту...

Зі спогадів кінця дев'яностих...

Пам'ятаю одну історію, внаслідок якої у мене був шок. Я знімав для пілотного тележурналу Миколу Михайловича Амосова. В цей час в його кабінет увійшла дівчина, з тих, кого дотепно, але зло Жванецький назвав: така, знаєте, "засоби масової інформації". Так ось, ця "засоби" довго нас розглядала. Я і Микола Михайлович розмовляли, сидячи за столом. Приїхала знімати найвідомішого вченого дівчина звернулася до Андрія Онопрієнко з питанням:

— Котрий з них Амосов?

Рівень ох який! Ось такі працівнички були на "Інтері"...

Мені здається, за все життя я не зустрів більш прямої людини, ніж Амосов. Якось йому замовили статтю для газети "Тиждень". Він написав "Як лікувати медицину". "Але це неможливо надрукувати!" — сказали йому і спробували умовити на переробку. Він ні за що. Статтю забрав і... прочитав її з трибуни Верховної Ради СРСР. "Я завжди чекаю, що мене пристукнуть", — говорив Микола Михайлович. Але не боявся смерті...

...Влітку 2003 року, знявши фільм про чудову співачку Клавдію Іванівну Шульженко, я несподівано став здавати. Відмовило серце. Довелося звернутися до лікарів. Це досить довга і нудна історія, яка закінчилася тим, що я опинився в Інституті серцево-судинної хірургії імені Миколи Михайловича Амосова.

Палата номер десять, в якій я лежав, чекаючи дня операції, перебувала в декількох десятках кроків від кабінету Амосова в старому корпусі. Саме там я зняв свій перший про нього фільм. І знову доля пожартувала зі мною, змусивши пройти той шлях мук і страждань, який був призначений пацієнтам Амосова...

В останню ніч перед операцією, незважаючи на уколи, я довго не спав. Чомусь я згадав нашу розмову з Амосовим, яка відбулася за рік до його відходу з життя. Ми заговорили про хвороби і смерті, і Амосов сказав:

— А ти знаєш, вмирати ж не страшно. Бог такий милосердний, що готує людину до думки про смерть, її неминучість. І до моменту, коли він повинен йти, він спокійний і готовий до неї.

Потім Амосов задумався, і сказав:

— Ти знаєш, я ж не пам'ятаю хворих, яких оперував, і вони йшли зі словами подяки, але добре пам'ятаю всіх, кого зарівав на операції, — він помовчав і додав пригнічено, — навіть голоси їх пам'ятаю.

Я подумав тоді: скільки болю і страждань довелося винести йому за ті роки роботи хірургом! Адже він завжди брався за найскладніші операції, ніколи не знаючи про їх кінець...

Ці слова я згадував, коли сам зважився на шунтування. Напередодні операції зайшов в кабінет, де ми знімали Миколи Михайловича. А вирушаючи в операційну, поставив тапочки, як він радив, — носками до ліжка. Аби повернутися...

2005-2014 рр.

"Микола Амосов. Спогади сучасників" (видано російською мовою)
Київ, Видавничий дім "Особистості", 2015